

Sten Lindström och Włodzimierz Rabinowicz

Kripke i Uppsala

Fjolårets Hägerströmsföreläsningar i Uppsala hölls i december av den berömda Princetonfilosofen Saul Kripke. Ämnet var "Tid och Identitet".

Saul Kripke, som föddes 1940, gjorde sig redan i slutet av 50-talet känd som en av skaparna av en ny approach till modallogik. Tillsammans med Jaakko Hintikka och Stig Kanger har han utvecklat den s k möjliga världars-semantiken för de modala begreppen: möjlighet, nödvändighet, kontingens. Han visade senare på 60-talet hur samma ansats kan användas till att ge en lättåskådlig tolkning av intuitionistisk logik.

Till nödvändighetsbegreppet återkom Kripke i början av 70-talet i sin mycket inflytelserika monografi *Naming and Necessity*, där han presenterade en ny semantisk teori för egennamn enligt vilken dessa är "rigida designatorer" vilka saknar ett deskriptivt innehåll och således refererar till sina objekt direkt. Denna teori bryter med den Fregeska traditionen och återknyter till Mill och Russell. I en senare uppsats "A Puzzle about Belief" visar Kripke emellertid att hans egennamnsteori leder till svårigheter i epistemiska kontexter. I *Naming and Necessity* argumenterar han också för den uppseendeväckande åsikten att det finns nödvändigt sanna påståenden som ej är apriori och apriori påståenden som inte är nödvändigt sanna. Ett exempel på det förra är påståendet att en blixt är en elektrisk urladdning. Det senare fallet kan exemplifieras med påståendet att standardmetern i Paris är en meter lång. (För exemplet skull tänker vi oss att en meter fortfarande bestäms som längden hos Parismetern — något som i själva verket inte längre stämmer.) Påståendet ifråga är visserligen apriori men inte nödvändigt sant, ty om man tex hade upphettat Parismetern så skulle den varit längre än en meter.

I mitten av 70-talet ger Kripke nytt liv åt diskussionen kring sanningsbegreppet genom att utveckla ett alternativ till Tarskis klassiska sanningsteori. Och i början av 80-talet presenterar han en originell och banbrytande tolkning av den senare Wittgenstein i boken *Wittgenstein on*

Rules and Private Language. Till bilden av Saul Kripke hör också att han är en ovanligt fascinerande föredragshållare som fånglar sin publik både genom sina ideer och genom sitt intensiva och säregna sätt att framföra dem. Har man en gång lyssnat till Kripke glömmar man aldrig upplevelsen.

I sina Hägerströmsföreläsningar behandlade Kripke en fråga som har en lång filosofisk historia: vari består ett fysikaliskt objekts identitet över tiden? Hur kommer det sig att vi kan tala om ett och samma objekt som existerande vid två olika tidpunkter? Eller har Herakleitos rätt när han förnekade att man två gånger kan nedstiga i samma flod?

I modern analytisk filosofi har identitetsbegreppet relaterats till frågan om *vad* ett objekt är. Quine har sammanfattat detta samband i sitt berömda dictum: "No entity without identity". Kripke skiljer mellan tre olika tolkningar av denna tes. Enligt den svagaste tolkningen innebär tesen att vi inte kan tala om objekt av ett visst slag utan att förutsätta att det är meningsfullt att uttala sig om deras identitet. En starkare tolkning går ut på att frågan om deras identitet alltid måste ha ett bestämt svar: "No entity without *sharp* identity". En tredje tolkning, som tycks omfattas av Quine själv, kräver existensen av ett identitetskriterium: "No entity without a (sharp?) *criterion* of identity".

Att ge ett identitetskriterium för ett objekt är att ge en *princip* för att känna igen objektet som ett och samma vid olika tillfällen. Principen ifråga kan då, enligt Kripke, antingen ses som en *analys* av identitetsbegreppet (för objekt av ett givet slag) eller också rent epistemiskt — utan några analytiska anspråk — som en *metod* för att känna igen objektet. Den som säger att en människa kan identifieras genom sitt utseende behöver inte hävda att en människas identitet består i att ha ett visst utseende. Kripke underströk att han var intresserad av den analytiska frågan: vad är den korrekta analysen av identitetsbegreppet för objekt av en given sort?

Hur kan då ett analytiskt identitetskriterium se ut? Ett slående geometriskt exempel har givits av Frege: Vad betyder det att riktningen hos en rät linje *a* är identisk med riktningen hos en annan rät linje *b*? Ett naturligt svar är att riktningarna är identiska med varandra om och endast om de två räta linjerna är parallella. En riktning kan då uppfattas som en viss "ekvivalensklass": klassen av alla linjer som är parallella med en given linje. Identitetskriteriet möjliggör därmed en *reduktion* av entiteter av en sort (riktningar) till entiteter av en annan sort (klasser av linjer). Alla typer av objekt tycks inte kunna förses med *den* sortens iden-

titets-kriterier: annars skulle vi få en oändlig regress (A reduceras till B reduceras till C reduceras till . . .). Ett exempel på ett identitets-kriterium som inte är av det Fregeska slaget är den sk extensionalitetens-principen för klasser: klassen A är identisk med klassen B om och endast om de har samma element. I detta fall reducerar man naturligtvis inte klasser till ekvivalensklasser av andra entiteter.

En vanlig uppfattning bland filosofer när det gäller de fysiska föremålens identitet över tiden är att denna kan analyseras i termer av kontinuitetsbegreppet. Tanken är att ett perdurerande föremål, ett föremål som är utsträckt i tiden, uppfattas som en sekvens av momentana stadier, momentana objekt. Två momentana objekt, som ligger tillräckligt nära varandra i tiden, kan sägas vara *direkt relaterade* om de är tillräckligt lika i relevanta avseenden (rumslig placering, form, färg, material, etc). Den sortens direkt relation kan också kallas kontinuitet. Två momentana objekt sägs tillhöra samma perdurerande föremål om de är förbundna medelst en kedja av momentana objekt som är parvis direkt relaterade. Det är lätt att se att relationen att tillhöra samma perdurerande föremål är en ekvivalensrelation mellan momentana objekt. Därigenom kan denna analys ses som en reduktion av perdurerande föremål till klasser av momentana objekt, i analogi med Freges geometriska exempel. Den sortens analys av perdurerande föremål har en lång tradition i filosofin: hos Hume spelade sinnesintryck (impressions) rollen av momentana objekt. Liknande tankar återkommer hos Mach, James, Russell och Carnap.

Kontinuitetsapproachen har även tillämpats vid analysen av personlig identitet. Men där har den mött opposition: Thomas Reid och Joseph Butler har hävdats att personlig identitet är ett primitivt och oanalyzerbart begrepp och att kontinuitet inte kan ses som ett tillfredsställande kriterium på identitet mellan personer. Kripke vill nu argumentera för en analog slutsats ifråga om fysikaliska objekt. Även deras identitet är oanalyzerbar och inget analytiskt identitetskriterium kan ges för dem. Han vill också hävda att i kontinuitetsapproachen går reduktionen i fel riktning: det är momentana objekt som kan konstrueras utifrån perdurerande föremål och inte tvärtom.

Kripke utformar sin kritik genom att, för argumentets skull, anta att kontinuitetsanalysen är riktig. Världen kan då ses som en oändlig succession av momentana tillstånd där varje tillstånd är uppbyggt av en samling momentana objekt och deras "momentana" egenskaper och relationer. (Egenskapen att tillhöra ett bestämt perdurerande föremål är

naturligtvis inte "momentan".) Detta sätt att se på världen kallar Kripke den *holografiska hypotesen*: Världen liknas vid en film bestående av en sekvens av "rutor". Till skillnad från en vanlig film utgöres varje ruta av ett *hologram*, en tredimensionell bild som representerar universums totala tillstånd vid en tidpunkt.

I beskrivningen av ett momentant tillstånd ingår även rumsliga positioner, platser. Är även dessa platser något momentant eller skall de ses som någonting perdurerande? Frågan är viktig, ty vi kan mycket lättare avgöra om två momentana objekt tillhörande två olika momentana tillstånd är direkt relaterade (kontinuerliga) om man omedelbart kan identifiera rumsliga positioner från ett tillstånd till ett annat.

Till att börja med diskuterar Kripke den mer radikala ståndpunkten enligt vilken de platser som antas ingå i momentana tillstånd själva är något momentant. Att man utifrån en sekvens av sådana rent momentana tillstånd kan rekonstruera alla fakta om världen — och i synnerhet alla de fakta som rör perdurerande föremål — kallar Kripke den "strikt" holografiska hypotesen. Hypotesen sägs vara strikt därför att även platser har antagits vara momentana entiteter. Icke-momentana platser, i likhet med perdurerande föremål, tänks vara något som skall kunna konstrueras.

Senare diskuterar Kripke en mindre extrem ståndpunkt — den "liberala" holografiska hypotesen — som betraktar icke-momentana platser som något givet och som beståndsdelar av momentana tillstånd. Att den liberala hypotesen överhuvudtaget diskuteras beror på att Kripke genom exempel visar att den strikta hypotesen är ohållbar.

Betrakta två exakt likadana kaffekoppar på bordet framför dig (om du har några!) vid en tidpunkt t och vid en senare tidpunkt t' . Intuitivt kan vi då skilja mellan två alternativ: antingen står bägge kopporna kvar på sina platser eller också byter de på ett mirakulöst sätt plats med varandra vid någon tidpunkt mellan t och t' . Givetvis föredrar vi den första tolkningen framför den andra då den minimerar diskontinuitet. Men, säger Kripke, anhängaren av den strikta hypotesen kan inte utan vidare skilja mellan de bägge alternativen. Ty den mirakulösa förflyttningen är kanske ingen *förflyttning* alls. Att tala om en förflyttning förutsätter att vi kan identifiera platser från en tidpunkt till en annan. Men om platser identifieras på ett lämpligt sätt (platsen för den vänstra koppen vid t identifieras med platsen för den högra koppen vid t' , etc), så försvinner miraklet.

Nu invänder man kanske att en sådan godtycklig identifikation skulle

åstadkomma en massa andra oönskade diskontinuiteter (kopporna har ju en omgivning och deras relationer till omgivningen skulle förändras). För att undvika detta problem föreslår Kripke att vi betraktar en värld som bara består av två likadana koppar, eller bollar. Där föreligger inga relationer till omgivningen att ta hänsyn till. Anhängare av den strikta hypotesen kan här invända att det är meningsfullt att tala om identitet över tiden endast när det gäller realistiska världar. I extrema situationer, som den ovan beskrivna, bryter identitetskriteriet samman och talet om identitet blir meningslöst. Kripkes svar är enkelt: vi har faktiskt identitetsintuitioner även för dylika tänkta fall och dessa intuitioner kan inte förklaras utifrån den strikta holografiska hypotesen.

Den liberala hypotesen undviker ovannämnda svårigheter genom att förutsätta perdurerande platser som givna. Men andra exempel visar att inte heller denna hypotes kan upprätthållas.

Antag att du har en homogen cirkulär skiva framför dig. Står skivan stilla eller roterar den? Inget av dessa alternativ förutsätter ju någon diskontinuerlig förflyttning av den materia som skivan består av. (Om skivan roterar, så förflyttar sig ju dess delar till nya platser på ett kontinuerligt sätt — utan några hopp.) Den liberala holografiska hypotesen kan inte skilja mellan dessa fall, hävdar Kripke. En naturlig invändning skulle vara att visst finns här en skillnad: om skivan roterar, så är den omgivande luften varmare än den annars skulle vara. Men kanske finns det ingen luft, kanske skivan befinner sig i ett vakuum. Då tycks den liberala hypotesen inte kunna skilja de bägge fallen åt.

Den australiensiske filosofen David Armstrong har emellertid hävdat att i en sådan situation finns det åtminstone en *kontrafaktisk* skillnad: om skivan roterar, så gäller det kontrafaktiska påståendet: om skivan hade varit omgiven av luft, så skulle luften ha uppvärmts. I ett universum med en roterande skiva gäller andra kontrafaktiska påståenden än i ett universum där skivan står stilla.

Kripke invänder att Armstrongs teori förutsätter existensen av "brute counterfactuals" — kontrafaktiska sakförhållanden som inte kan återföras på något icke-kontrafaktiskt. Att göra en sådan förutsättning vore som att hävda att opium har en sömngivande disposition utan att vara beredd att förankra dispositionen i opiums strukturella, kemiska egenskaper.

Även i det fallet då skivan faktiskt är omgiven av luft råkar den holografiska approachen ut för svårigheter. Visserligen kan man då skilja mellan en roterande och en stillastående skiva genom effekterna på den

omgivande luften, men det förefaller orimligt att definiera skillnaden mellan rotation och stillastående i termer av dessa effekter — något som anhängaren till den holografiska hypotesen tycks vara tvingad till. Det vore som att spänna vagnen framför hästen.

Det är flera tankegångar i Kripkes framställning som vi utelämnat men hans slutsats är otvetydig: Även om vårt begrepp om identitet över tiden eventuellt kan ha uppkommit genom iakttagelser av kontinuiteter (något som Kripke inte vill ta ställning till), så är detta begrepp inte reducerbart till kontinuitetsbegreppet. Föreställningen om perdurerande ting utgör en grundläggande beståndsdel i vår bild av världen. □

THALES AVHANDLINGSSERIE. *Redaktion:* Martin Edman (Umeå), Mats Furberg (Göteborg), Göran Hermerén (Lund), Stig Kanger (Uppsala), Dag Prawitz (Stockholm).

JAN WILLNER. *Kritisk granskning.* Mönster för kritisk undersökning i historisk och kunskapsteoretisk belysning. Akademisk avhandling vid Stockholms universitet 1986. 180 s. Pris 100 kr + porto vid beställning direkt från förlaget.

I denna studie behandlas förmågan att granska kritiskt. Det är en förmåga som enligt läroplaner skall spridas genom skolväsendet. Föreställningen om den kritiska granskningens värde existerar emellertid utan att det finns någon klar bild av vad just denna kritiska förmåga innebär.

Genom en analys av metodiska grepp i några kritiska traditioner konstrueras en samlande beskrivning av vad som sker i en kritisk granskning. De kritiska traditionerna utgörs av ofta anförda förebilder alltifrån sokratisk dialogkonst till moderna studier i argumentation. Analysen mynnar ut i en beskrivning av vilka slag av observationer en kritisk granskare bör försöka göra. Den följs av en utredning om vilka slutsatser som följer ur specifika serier av de beskrivna observationerna. I och med detta behandlas frågan om vilken nytta den kritiska granskningen gör, när halten i informativa framställningar skall bedömas.

Bokförlaget Thales har till syfte att utge filosofisk litteratur. Adress Box 50034, 104 05 Stockholm.